

БІЛОУСОВ

Сергій Миколайович
nik1996@i.ua

УДК 336.713:005.334.4

БАНКРУТСТВО ЯК СПОСІБ КОНСОЛІДАЦІЇ ТА ВПОРЯДКУВАННЯ
АКТИВІВ І ПАСИВІВ СУБ'ЄКТУ НЕКОМЕРЦІЙНОЇ ГОСПОДАРСЬКОЇ
ДІЯЛЬНОСТІBANKRUPTCY AS A WAY OF CONSOLIDATION AND STREAMLINING OF
ASSETS AND LIABILITIES OF NON-COMMERCIAL ECONOMIC ACTIVITY
SUBJECTпошукач кафедри
господарського права
Національного
юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

Визначена сутність поняття та змістовного навантаження процедури банкрутства. Розкрито особливості та можливості запровадження банкрутства по відношенню до суб'єктів некомерційного господарювання. Визначені проблеми сучасного стану організаційно-правового забезпечення процедури банкрутства суб'єктів некомерційного господарювання. Проведено аналіз законодавчого регулювання можливості запровадження процедури банкрутства по відношенню до суб'єктів некомерційного господарювання.

Определена сущность понятия и смысловой нагрузки процедуры банкротства. Раскрыты особенности и возможности введения банкротства в отношении субъектов некоммерческого хозяйствования. Определены проблемы современного состояния организационно-правового обеспечения процедуры банкротства субъектов некоммерческого хозяйствования. Проведен анализ законодательного регулирования возможности введения процедуры банкротства в отношении субъектов некоммерческого хозяйствования.

The essence of the concept and semantic load of the bankruptcy procedure was defined. The features and possibilities of introducing bankruptcy in relation to subjects of non-commercial management were disclosed. The problems of the current state of organizational and legal support for the procedure for bankruptcy of subjects of non-commercial management were identified. It was made the analysis of legal adjusting of the possibility of introducing a bankruptcy procedure in relation to subjects of non-commercial management.

Ключові слова: банкрутство, процедура банкрутства, суб'єкти некомерційного господарювання, кредитори, неспроможність

Ключевые слова: банкротство, процедура банкротства, субъекты некоммерческого хозяйствования, кредиторы, несостоятельность

Keywords: bankruptcy, bankruptcy procedure, subjects of non-commercial management, creditors, insolvency

ВСТУП

Нормальна діяльність суб'єктів господарювання як правило супроводжується процесами отримання прибутку, зростання виробництва, розширення бізнесу тощо. Однак досить часто суб'єкт господарювання потрапляє в ситуації, коли менеджмент не здатен оперативним чином або відповідним чином реагувати на кризові явища. Ризики, отримавши зростання та каналізацію з боку факторів зовнішнього чи внутрішнього середовища суб'єкту господарювання, досить часто еволюціонують перетворюючись у повноцінну кризу. Кризові явища як правило супроводжуються падінням платоспроможності, скороченням обсягів виробництва тощо. Однак щодо суб'єктів некомерційного господарювання таких наслідків не відбувається із тим негативним ефектом – фінансова та платіжна неспроможність – як для суб'єктів комерційного господарювання. Некомерційне господарювання не маючи за мету отримання прибутків досить умов-

но можна визначити як сферою в якій кризові явища викликають деструктивні негативні наслідки для економіки та суб'єктів господарювання.

Разом з тим падіння рівня платоспроможності суб'єктів некомерційного господарювання досить часто тягне за собою і негативні наслідки для кредиторів таких суб'єктів, оскільки вони позбавлені можливості отримати свої борги, домогтися виконання зобов'язань тощо. Саме тому виникає необхідність запровадження ефективних засобів забезпечення інтересів та прав кредиторів в контексті подолання неплатоспроможності боржників, її відновлення. Одним із найбільш дієвих механізмів вбачається механізм запровадження процедури банкрутства підприємства та похідних від нього правових режимів функціонування суб'єкту як комерційного, так і некомерційного господарювання: розпорядження майном, санації, ліквідації.

Проблематика банкрутства як способу консолідації та впорядкування активів і пасивів суб'єкту некомерційної господарської діяльності майже не має наукового дослідження. Звертають на себе увагу окремі праці таких вчених як Т.Е. Валєєва, О.М. Кундеус, О.Л. Пластун, П.О. Повар, Ю.В. Чорна тощо.

МЕТОЮ даної статті є аналіз на доктринальному та законодавчому рівнях можливостей запровадження банкрутства суб'єкту некомерційної господарської діяльності як способу відновлення їх платоспроможності.

РЕЗУЛЬТАТИ

Сама по собі процедура банкрутства є законодавчо визначеною та організаційно забезпеченою з точки зору практики господарської діяльності, державного регулювання та судового вирішення конфліктів пов'язаних із неспроможністю суб'єктів господарювання виконати свої зобов'язання в повному обсязі. Банкрутство, не дивлячись на досить негативне семантичне та морфологічне забарвлення самого терміну, виступає в якості важливої стадії діяльності суб'єкту господарювання. Саме в процесі банкрутства відбувається перегляд ціннісних орієнтирів діяльності суєту господарювання, політики керівництва, способів управління тощо. Крім того законодавче закріплення процедури банкрутства і його організаційно-правове забезпечення дає змогу суттєво скоротити витрати суб'єкту господарювання, зупинити дії факторів зовнішнього середовища що чинять негативний ефект на рівень платоспроможності суб'єкта, дають час на консолідацію облік та переоцінку активів з метою оптимізації процедури виконання зобов'язань.

Наприклад, С.В. Бреус та Т.А. Бабаєва зазначають на тому, що сама економічна сутність процедури банкрутства є первинною по відношенню до організаційно-правового забезпечення та законодавчого закріплення даної процедури. Дослідники розглядають процедуру банкрутства як таку, що «має попереджувальний характер стосовно забезпечення стабільної роботи підприємства, збереження і примноження фінансів і матеріальних цінностей; попередження кризових ситуацій, у тому числі різних надзвичайних подій, пов'язаних з діяльністю «зовнішніх» або «внутрішніх супротивників» [1, с. 115]. Насправді процедура банкрутства з одного боку сама по собі вже є проявом кризових явищ, з іншого – спосіб мінімізації їх негативного впливу.

С.П. Міщенко зазначає, що банкрутство може бути наслідком порушення економічної стабільності діяльності підприємства, а може бути способом вирішення проблем фінансової неспроможності. «Проблеми власної економічної безпеки виникають перед кожним підприємством не тільки в кризові періоди, але й під час роботи в стабільному економічному середовищі, комплекс вирішуваних при цьому цільових завдань має істотну відмінність. У режимі стійкого функціонування підприємство при вирішенні завдань економічної безпеки акцентує головну увагу на підтримці нормального ритму виробництва і збуту продукції, на запобіганні матеріальному чи фінансовому збитку тощо» [7]. Натомість в процедурі банкрутства також вирішується

проблема забезпечення стабільності діяльності суб'єктів господарювання з тим, щоби максимально ефективно задовольнити потреби кредиторів виконавши власні зобов'язання.

Стосовно банкрутства суб'єктів некомерційного господарювання слід акцентувати увагу на тому, що їх діяльність не маючи прибуткового характеру так чи інакше здійснюється із залученням фінансових та господарських активів, а отже виникають зобов'язання. Для таких суб'єктів рівень їх власної платоспроможності актуалізується доти доки існує потреба в задоволенні основних статутних цілях діяльності. Згодом така необхідність зникає або рівень витратності діяльності перевищує корисність від використання ресурсів. Через це виникає ситуація коли постає питання про подальшу доцільність існування суб'єкту некомерційного господарювання взагалі, а відтак і питання про його ліквідацію. Питання про банкрутство як спосіб фінансового оздоровлення такого суб'єкту не виникає в силу того, що сама процедура займатиме певний час, а результат при цьому може бути нижчим за очікуваний. Відтак цілком логічним вбачається, що перед тим як приймати рішення щодо застосування процедури банкрутства по відношенню до суб'єкта некомерційного господарювання слід враховувати реальні можливості та реальні потреби такого суб'єкта.

Останнє засвідчує те, що з точки зору суб'єктів некомерційного господарювання процедура банкрутства і зокрема банкрутства в процесі провадження справи про банкрутство є перш за все елементом гарантії дотримання прав та інтересів кредиторів такого суб'єкту.

Як зазначає М. Шинкар «банкрутство впливає із неплатоспроможності боржника, тобто браку коштів (майна) для виконання вимог кредиторів. Але така позиція визначення терміну – через фінансове становище суб'єкта – не відбиває реального правового змісту поняття «банкрутство». Банкрутство – це визнаний судовим рішенням про запровадження процедури конкурсного провадження ступінь неспроможності боржника, за якого відновлення його платоспроможності, здатності погасити в повному обсязі грошові вимоги кредиторів у тому числі щодо здійснення обов'язкових платежів, об'єктивно унеможливується» [13, с. 65]. Отже рішення щодо застосування банкрутства суб'єкта некомерційного господарювання повинні приймати саме кредитори а не керівництво такого суб'єкта.

При цьому як слушно зазначає Б. Грек «процедура банкрутства у сприйнятті більшості людей асоціюється з руйнуванням. Психологічно процедура банкрутства підприємства сприймається як остаточне припинення діяльності. Тобто існує нерозуміння того, що банкрутство далеко не завжди супроводжується ліквідацією, а навпаки, частіше означає перерозподіл економічних ресурсів до ефективніших власників» [5, с. 28]. Західна доктрина господарського (підприємницького) права не передбачає проведення банкрутства в контексті ліквідації підприємства. Банкрутство як окрема процедура або життєвий цикл суб'єкта господарювання розглядається як спосіб перезавантаження менеджменту організації.

Про це ж зауважують і О.А. Гарасюк та В.І. Троян вказуючи на те, що і вітчизняне українське банкрутне законодавство «передбачає радше план порятунку, згідно з яким існує можливість застосування різних реорганізаційних процедур. На жаль, величезний потенціал, закладений у реорганізаційних процедурах, й дотепер не використовується повною мірою. Тому виникає як наукова, так і практична необхідність вивчення питань теорії і практики антикризового управління за сучасних економічних умов і, зокрема, питання санації підприємств» [3]. Отже з точки зору банкрутства, як набору певних алгоритмів та процедур, для суб'єктів некомерційного господарювання найбільший інтерес викликає процес реструктуризації заборгованості та переоцінка активів. Але це якщо розглядати з точки зору кредиторів таких суб'єктів. Що ж до позиції менеджменту власне самих суб'єктів, то їх основна статутна діяльність не має на меті отримання прибутку, отже питання окупності витрат на основні фонди не піднімається і не ставиться наріжним каменем. Для таких суб'єктів реструктуризація активів матиме значення або в контексті відносин з кредиторами, або в контексті максимізації задоволення потреб, для яких створювався суб'єкт некомерційного господарювання.

О.М. Кундеус зазначає, що «банкрутство характеризує катастрофічний стан підприємства в процесі його фінансової діяльності, внаслідок якої воно нездатне вчасно задовольнити висунуті з боку кредиторів вимоги і виконати взяті на себе зобов'язання перед бюджетом. З іншого боку – це інструмент виведення суб'єктів господарювання з кризової фінансово-господарської ситуації, оскільки в основі самої процедури банкрутства лежать конкретні юридичні та економічні дії» [6, с. 198-199]. Такий підхід розкриває економічну сутність банкрутства та демонструє первинність економічного змісту процедур спрямованих на виведення суб'єкту господарювання з кризового стану. Для суб'єктів некомерційного господарювання банкрутство не несе такого змістовного навантаження.

Більше того, виникає питання доцільності та можливості застосування процедури банкрутства до суб'єктів некомерційного господарювання якщо підходити до сутності банкрутства через визначення системи банкрутства. На думку Ю.В. Чорної таку систему слід розуміти як «узгоджену систему правових норм по регулюванню відносин неплатоспроможності, що відображає кризу призму системо утворюючих принципів основну мету конкурсного законодавства та включає в себе взаємопов'язані, взаємозумовлені та взаємодіючі елементи, а саме: законодавство про неспроможність (банкрутство), судові органи та інші юридичні установи, що супроводжують та оформлюють правове регулювання; правовідносини неплатоспроможності, правову ідеологію тощо» [12, с. 149]. Тобто законодавче оформлення та організаційно-правове забезпечення посідає провідне місце серед критеріїв відносності процедури банкрутства до суб'єктів некомерційного господарювання. Якщо законодавством подібна процедура передбачається, то вона можлива. Натомість якщо вона не передбачена, то її можливість виключається, оскільки суд обме-

жений процесуальним законодавством в рамках розгляду справи про банкрутство.

Що правда А.П. Пригуза, досліджуючи праці вітчизняних правників та фахівців в сфері господарського права зазначає, що на сьогодні існує розуміння необхідності «розширення кола суб'єктів банкрутства та визнання ними не лише суб'єктів підприємницької діяльності, але й господарської взагалі, оскільки господарська діяльність, охоплюючи підприємницьку, до неї не зводиться, лежить в основі іншої концепції. Отже до кола суб'єктів банкрутства вчені включають підприємства, які відносяться до суб'єктів некомерційного господарювання» [10, с. 102]. В свою чергу П.О. Повар зазначає, що «господарська діяльність, будучи основним видом діяльності підприємства, незалежно від того, є вона комерційною чи некомерційною, повинна визначати статус підприємства як можливого суб'єкта банкрутства» [9, с. 22]. Це пов'язано з тим, що так чи інакше, але суб'єкти некомерційного господарювання надають послуги будь-якого характеру (переважно суспільні або публічні) або ж створюють продукт (так само переважно суспільний) маючи на меті задоволення власних статутних цілей діяльності.

Разом з тим аналізуючи законодавче закріплення процедури банкрутства визначене в Законі України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» можна побачити, що основний зміст який в нього закладається має переважний організаційно-правовий характер, оскільки втілюється в зміні правового режиму діяльності та правового становищі банкрута. Так, відповідно до ст. 1 зазначеного Закону «банкрутство – це визнана господарським судом неспроможність боржника відновити свою платоспроможність за допомогою процедур санації та мирової угоди і погасити встановлені у порядку, визначеному цим Законом, грошові вимоги кредиторів не інакше як через застосування ліквідаційної процедури» [11]. Так само звертає на себе увагу і тлумачення законодавцем особи боржника. «Боржник – юридична особа – суб'єкт підприємницької діяльності або фізична особа за зобов'язаннями, які виникли у фізичної особи у зв'язку зі здійсненням нею підприємницької діяльності, неспроможний виконати протягом трьох місяців свої грошові зобов'язання після настання встановленого строку їх виконання, які підтверджені судовим рішенням, що набрало законної сили, та постановою про відкриття виконавчого провадження, якщо інше не передбачено цим Законом» [11]. Таким чином, можна цілком обґрунтовано стверджувати. Що процедура банкрутства, яка викладена та визначена процедурно в Законі України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» стосується суб'єктів комерційного господарювання, тобто суб'єктів, що мають на меті отримання прибутку.

Розвиваючи дану тезу слід звернутися до результатів досліджень Т.Е. Валєєвої. Вчена зазначає, що «Господарський кодекс України передбачає визнання банкрутом лише суб'єкта підприємництва. Відповідно до ч. 1 ст. 209 вказаного кодексу лише у разі нездатності суб'єкта підприємництва після настання

встановленого строку виконати свої грошові зобов'язання перед іншими особами, територіальною громадою або державою інакше як через відновлення його платоспроможності цей суб'єкт (боржник) відповідно до ч. 4 ст. 205 цього Кодексу визнається неспроможним.

Суб'єктом підприємництва є підприємці (ч. 2 ст. 3 ГК України). Відтак законодавство про банкрутство застосовується лише до суб'єктів підприємництва [2]. В свою чергу, ГК України визначає некомерційне господарювання як «самостійну систематичну господарську діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання, та яка спрямована на досягнення економічних, соціальних та інших результатів без мети одержання прибутку» [4]. Таким чином, можна зробити логічний висновок щодо того, що сучасне законодавство України в сфері банкрутства не поширює інструментарій судового провадження у справі про банкрутство на суб'єктів некомерційного господарювання. Однак, щодо досудової процедури банкрутства прямих вказівок на неможливість її застосування немає. Що правда нам вбачається більш доцільним на етапі досудової стадії провадити ліквідацію суб'єкту некомерційного господарювання.

ВИСНОВКИ

Підводячи підсумки аналізу організаційно-правового забезпечення та можливостей практичного запровадження процедури банкрутства суб'єкту некомерційної господарської діяльності доцільно зробити наступні висновки.

По-перше, і головним чином звертає на себе увагу майже повна відсутність законодавчого закріплення банкрутства суб'єктів некомерційного господарювання. Сучасне законодавство України в сфері банкрутства не містить відповідних моделей відносин, які б передбачали можливість і процедурність проведення їх банкрутства. Говорячи про правовий режим, що запроваджується господарським судом по відношенню до неплатоспроможного боржника, то навіть судова практика засвідчує поодинокість випадків, коли суб'єкт некомерційного господарювання потрапляє в процедуру банкрутства за рішенням суду через звернення кредиторів. Така ситуація багато в чому обумовлена самим статусом суб'єктів некомерційного господарювання, особливостями провадження ними господарської діяльності. Разом з тим, зроблено висновок стосовно того, що сама по собі процедура банкрутства, яка передбачає запровадження мораторію на задоволення вимог кредиторів, зростання пені і штрафів є надзвичайно доцільною для підвищення рівня платоспроможності таких суб'єктів по відношенню до кредиторів

По-друге, доктрина господарського права на сьогодні не розробила належне методологічне забезпечення процедури банкрутства суб'єктів некомерційної діяльності в судовому порядку, із передбаченням особливостей застосування таких процедур як санація, розпорядження майна. Натомість існує певна методологічна визначеність стосовно ліквідації суб'єктів некомерційної діяльності в позасудовій процедурі. Останнє зокрема засвідчує значне зниження гарантованості прав та інтересів кредиторів таких суб'єктів

на отримання належних їм коштів чи виконання інших зобов'язань.

По-третє, зроблено логічний висновок стосовно того, о сучасне законодавство про банкрутство повинно передбачити закріплення процедур банкрутства окремих суб'єктів некомерційного господарювання. Зокрема мова йде про кредитні спілки, інші установи консолідованого фінансування, кооперативи тощо. Наявність таких окремих положень однак не вирішуватиме глобальну проблему нестачі організаційно-правового забезпечення процедури банкрутства суб'єктів некомерційного господарювання. Більше того запровадження такого господарсько-правового інституту дасть змогу суттєво підвищити рівень гарантій прав та інтересів кредиторів. Встановлено, що запровадження процедури банкрутства суттєво консолідує активи суб'єктів господарювання, застосовуючи аналогію можна передбачити можливість для такої консолідації щодо суб'єктів некомерційного господарювання. Головним чином мова йде про запровадження мораторію на відчуження майна та зупинення процесу зростання збитковості суб'єктів некомерційного господарювання через постійне нарахування фінансових санкцій. Крім того, важливим аспектом в процесі запровадження процедури банкрутства суб'єктів, які не мають на меті отримання прибутку є зміна орієнтирів і стандартів діяльності арбітражних керуючих. Основний акцент має розміщуватися на забезпеченні вимог кредиторів, а отже цілком логічно стверджувати, що порушення справи про банкрутство по відношенню до суб'єктів некомерційного господарювання, є важливим інструментом забезпечення прав кредиторів.

Список використаних джерел

1. Бреус С.В. Основні напрями запобігання банкрутства підприємства у контексті забезпечення економічної безпеки / С.В. Бреус, Т.А. Бабаєва // Формування ринкових відносин в Україні: збірник наукових праць. – К., 2015. – Вип. 11 (174). – С. 113-117
2. Валєєва Т.Е. Боржник як суб'єкт процедури банкрутства / Т.Е. Валєєва [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://if.arbitr.gov.ua/sud5010/inf/30/11>
3. Гарасюк О.А. Удосконалення сутності поняття "банкрутство" та прогнозування ймовірності банкрутства підприємств на основі використання сучасних методик (на прикладі ПрАТ "КРИВОРІЖ-АГЛОБУД") / О.А. Гарасюк, В.І. Троян // Економіка. Управління. Інновації. – 2013. – № 1. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2013_1_11
4. Господарський кодекс України: України від 16.01.2003 № 436-IV [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/436-15>
5. Грек Б. Банкрутство в Україні: минуле і сьогодення / Б. Грек // Право України. – 2004. – № 6. – С. 24-31.
6. Кундеус О.М. Процедурні механізми банкрутства і санації підприємства / О.М. Кундеус // Інноваційна економіка. – 2016. – №9-10(65). – С. 196-204
7. Міщенко С.П. Концептуальні аспекти економічної безпеки підприємств у ринковій економіці /

С.П. Міщенко // Маркетинг і менеджмент інновацій, 2011, № 2 [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: http://mmi.fem.sumdu.edu.ua/sites/default/files/mmi2011_2_190_195.pdf

8. Пластун О.Л. Визначення сутності поняття «банкрутство» в сучасній науковій літературі / О.Л. Пластун // Вісник ЖДТУ. – 2009 – № 2. – С. 256-261.

9. Повар П.О. Правове регулювання ліквідації підприємств в Україні: дис. к.ю.н. / П.О. Повар. – К.: 2009.

10. Пригуза А.П. Теоретико-правова характеристика банкрутства юридичної особи / А.П. Пригуза // Часопис Академії адвокатури України. – № 10. – 2011. – С. 101-104

11. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом: Закон України від 14.05.1992 № 2343-ХІІ в редакції 04.06.2017, підстава 1983-19 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2343-12/stru#Stru>

12. Чорна Ю.В. Поняття та основні ознаки системи банкрутства / Ю.В. Чорна // Вісник Національної академії правових наук України. – № 1 (84). – 2016. – С. 145-156

13. Шинкар М. Правова природа банкрутства (неспроможності) банківських установ: доктринальні підходи / М. Шинкар // Господарське право і процес. – № 5. – 2017. – С. 63-68.